

Љиљана Гавриловић¹
Етнографски институт САНУ

ДАРВИН МЕЂУ НАМА: ДАРОВАНИ СВЕТ НЕБРОЈЕНИХ ИСКУСТАВА²

Апстракт: У тексту се разматра утицај Дарвинове теорије еволуције на промену перцепције света током 150 година од првог објављивања *Порекла врста* и рецепције ове теорије у популарно-културној продукцији (роман, филм, стрип). Посебна пажња је посвећена начину на који се Дарвинова теорија и његов општи допринос науци третирају унутар основног образовања у савременој Србији, као и прослави годишњице објављивања *Порекла врста* у Србији.

Кључне речи: Дарвин, теорија еволуције, рецепција, основно образовање, годишњица.

Постоје три облика шимпанзе: обичан шимпанза, бонобо и ми. Ми смо једини шимпанза који је изашао из Африке. То искуство одражава, али вероватно и скицира дубоку људску журбу, наш потпис: потребу да се крећемо без одмора, истражујемо, користимо. Природна селекција нам је дала снажан императив који физички и културно обликује наш циљ: проширење људских хоризоната.

Benford (2005)

Током модерног доба, познати свет се вишеструко променио. Коперниканска револуција показала је нови, другачији Универзум. Онај стари, предачки је био мали, статичан, са јасним људским печатом на себи, а констелације звезда на небу су говориле о раним митовима и величанственој божјој слави (Brake, Hook 2007: 214-215). Но, од Коперника се Универзум проширивао, постајући све мање људски: прво хелиоцентричан, а затим ексцентричан – човечанство је у њему доследно бивало све мање, а могућности за сусрет са непознатим (и због тога, за многе, за-

¹ ljiljana.gavrilovic@ei.sanu.ac.rs

² Текст је резултат истраживања на пројекту br. 147021: "Antropološka ispitivanja komunikacije u savremenoj Srbiji", који у celini finansira MNTR RS.

страшујућим) све извесније. Дарвинова теорија еволуције унела је у таква универзум нови чинилац: нисмо створени, настали смо из неких других, у Дарвиново време (а и данас) још непознатих врста, што значи да смо се, од настанка, мењали (човек исто као и чланковита глиста, комарац и/или говече) и да ћемо се мењати и даље. Други аспект исте теорије била је спознаја да су сва жива бића на планети Земљи, укључујући човека, сродници – настали из неког давног праживота и током бескрајних миленијума (из дискурса појединачног људског бића) достигли садашњу разноврсност форми. Оба аспекта су, у тренутку објављивања *Постанка врста*³ (1859. године) из корена мењала поглед на свет који нас окружује и човеково место у њему: од створеног и послушног (на позицији детета) човек је постао самосвесна карика у ланцу природе, способан да одлучује и *одговоран* за настављање живота и очување света (на позицији одраслог). То је, према бројним Дарвиновим биографима и историчарима науке, била шокантна промена, која је ударала у саме темеље западне цивилизације, пре свега оспоравањем хришћанског концепта стварања.⁴ Но, мит о шоку и одбијању Дарвинове теорије, мит о "рату" конструисан је заправо знатно касније, у 20. веку, у покушају да се обезвреде домети викторијанске ере и да се претходници из друге половине 19. века представе искључиво као затуцани верници и малограђани (Fleming and Goodall 2002).

Иако звучи ефектно, прича о "рату" око Дарвинове теорије није саввим тачна, у сваком случају је непрецизна: Енглеска Дарвиновог доба била је друштво у коме је, читав век раније, Просветитељство променило концепт света и довело у питање не само цркву као организацију, него сам концепт хришћанства и религије, али и било које врсте догме уопште. Током 19. века хришћанство је доживело делимичну реafirмацију, тако да је слично савременом западном (и нашем такође) друштву, средњовикторијанска Енглеска била обележена снажним конфликтом између секуларног хуманизма и обновљених религиозних уверења, односно сталном интелектуалном дебатом између "либералних, агностичких и нехришћанских идеја, с једне, и оживљеног хришћанства, с друге стране" (Hamnett 2006: 46-47). Отуда Дарвинова теорија није променила или разорила *постојећа* чврста религиозна уверења (то су крајем претходног

³ *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, 1859. Од шестог издања (1872.) књига се издаје под скраћеним називом *The Origin of Species*.

⁴ Први је на ову двоструку промену указао Фројд, инсистирајући на шоку због губитка ексклузивног места човечанства унутар божанске креације. Фројд је сматрао да постоји и трећи ударац науке на дотадашње мишљење – његова спознаја да ево није господар свих ситуација (Fleming and Goodall 2002: 260).

века учинили велики мислиоци Просветитељства), него је само успоставила нову научну парадигму, која је веома много коришћена у сталном (гласном) дијалогу између присталица рационалног/научног погледа на свет и оних који су том погледу замерали одсуство духовности, те су се у то име залагали за хришћански *Worldview*, који им је изгледао као једина могућа алтернатива.⁵

Конципирање (биологије као) науке

Данас се често губи из вида чињеница да, у време када је Дарвин писао *Постанак врста*, биологија као наука још није била успостављена. Иако га називају оцем модерне биологије, Дарвин није био биолог у данашњем смислу речи. Био је природњак – интелектуалац општег типа, нешто што у данашњем свету строго издељених наука готово да није могуће. Његови текстови нису само научни: они су лични и литерарни и, осим биологије, обухватају велики број других природних дисциплина – пре свега геологију, али и географију, антропологију, медицину и низ других. Сва Дарвинова зачуђеност новим светом – светом који се налазио у потпуности ван његовог времена и искустава његове културе – нашла се пре свега у *Постанку врста*, али и у његовим другим радовима. То јесте била (прото) наука, али наука за коју је аутор очекивао да буде читана и да је читају и они који нису научници, него су само радознали и желе да сазнају што је могуће више о свету у којем живе. Притом, Дарвин није ни очекивао да ће његова теорија бити широко прихваћена. У последњем поглављу *Постанка врста* он претпоставља да ће већина "искусних природњака" одбити његову теорију као безвредну, односно – да ће само мали број природњака "обдарених већом флексибилношћу ума, који су већ почели да сумњају у непроменљивост врста" сматрати његове аргументе убедљивим.⁶ Надао се да ће ови други бити способни да убеди остале научнике, као и остатак света, да његово објашњење порекла врста има смисла (Francis 2007: 61).

Заправо, иако је од почетака просветитељства прошао већ читав век, и иако је постојао већ значајан број научника који су оспоравали натпри-

⁵ Друга алтернатива, којој су били склони нерелигиозни романтичари, биле су псеудонауке (нпр. месмеризам, спиритуализам и читав низ других), које се током друге половине 19. века формирају *паралелно* са новим научним дисциплинама, а које су покушавале да реше оно што је романтизам замераво просветитељском рационализму: налазак нове духовности, која не проистиче из религиозног погледа на свет.

⁶ Овим се Дарвин јасно позива на Ламарка и друге ауторе који су, на овај или онај начин, утемељили основе за његову еволуциону теорију.

родно порекло живих бића, већина природњака и у Енглеској и ван ње, и даље је била склона креационистичком приступу, односно, како то сам Дарвин каже "ова грана науке још увек је (...) у теолошкој фази развоја" (Ellegård 1990: 13), што само значи да се она још увек није формирала као модерна научна дисциплина.

Очигледно је да је теорија која је увела биологију у модерне/рационалне научне дисциплине имала метеорски успех: за само десет година у Енглеској и Америци објављено је 16 различитих издања *Постанка врста*, као и преводи на велики број језика: немачки, француски, холандски, италијански, руски и шведски, заједно са коментарима, критикама и текстовима подршке. Захваљујући томе су људи широм (тадашњег) модерног света могли да читају Дарвиново дело на својим матењим језицима и, ако желе, да се укључе у оно што је било прва истинска интернационална научна дебата.

Но, расправе о Дарвиновој теорији еволуције нису се водиле само у затвореним научним круговима, него и у штампи, а несумњив утицај Дарвинових радова на различите сегменте викторијанске популарне културе (литературу, визуелну културу) учинио је његове идеје доступним веома широкој публици.

Дарвин у популарној култури свог времена...

Коментари на *Постанак врста* објављивани су у Тајмсу и другим дневним новинама и магазинима, не само у Енглеској, него и у Америци и другим земљама, те су његове идеје постале блиске веома широком кругу не-научника, али су на широку рецепцију Дарвинове теорије утицали и други његови радови, пре свега *Путовање Биглом*,⁷ које је написано као, тада веома популарно, путописно штиво.

Петогодишње путовање бродом *Бигл*, пут који је Дарвину омогућио да обликује своју теорију, Дарвин је доживео као временско путовање: у назад, до острва лаве, на место где се срео са циновским корњачама као себи равнима (Beer 1998: 123-124),⁸ онако како није могао да се сретне са

⁷ Књига данас позната као *The Voyage of the Beagle*, изашла је 1839. године под насловом *Journal and remarks, 1832-1836*, као трећи део четворотомног извештаја о три експедиције по јужним морима, који је уредио Биглов капетан Фицрој (Fitzroy, R., *Narrative of the Surveying Voyages of His Majesty's Ships Adventure and Beagle between the years 1826 and 1836: describing their examination of the southern shores of South America, and the Beagle's circumnavigation of the globe*).

⁸ Преводиоци једног од издања Дарвиновог описа путовања на српски језик (Дарвин 1953) потпуно су изгубили овај контекст, претварајући корњаче у па-

било којим живим бићем на *свом* острву, "цивилизованом" у европском смислу речи. Он их у свом дневнику описује као "старомодне, предилувијалне животиње, или тачније становнике неке друге планете", повезујући тако – у истој реченици – опречне доживљаје домаћег/познатог и апсолутно егзотичног, који су током друге половине 19. века обележавали два краја истог културног контекста. Сличан однос он има према савим другачијим људима, које је срео током свог путовања:

"Нисам могао да верујем колико је дубока разлика између примитивног и цивилизованог човека. Она је већа него разлика између дивље и домаће животиње" (Voyage of the Beagle 1839).

Овај Дарвинов коментар (који су многи касније тумачили као нескривени расизам) дат је у истом контексту у којем је написан читав текст: када говори о разлици између дивље и домаће животиње он мисли на европске (британске?) животиње (и дивље и доместификоване), оне које су њему и припадницима његове културе *познате*, док је примитивни човек, о коме говори, непознат/другачији/егзотичан, он је Други, у знатно каснијем антрополошком смислу речи.

Иако Дарвин у својим текстовима говори о природи, пре свега о биологији, сасвим неочекивано, они су имали знатно шири утицај. Илустрације које је Дарвин бирао за своје текстове (без обзира на то да ли су то његови лични цртежи или су слике и фотографије којима је илустровао своје ставове), уплеле су га у касновикторијанске дебате о естетици. Његово еволуционо тумачење природе-као-лепоте, било је директан изазов владајућем романтичарском, пре свега раскиновском концепту естетике. Дефинишући Лепоту (са великим почетним словом), Раскин каже да је она

"производ свести, уписан у спољне ствари, или симболизација Божанских атрибута у суштини, да је она подесност живих бића или савршено испуњење њихових дужности и функција. У свим случајевима ту је нешто Божанско; било да је то одобравајући глас Бога, узвишени симбол Њега, доказ Његовог благог присуства, или покоровање Његовој вољи" (Ruskin 2009/1846: 134).

сивне учеснике у сусрету: формулација "срео сам"/"I met", преведена је као "нашао сам", што је укинуло равноправност између Дарвина и корњаче, имплицитану у оригиналном тексту. Но, наравно, преводиоци, као и редактор текста, су се бринули за биологију, а не за контекст у коме је Дарвин обликовао своје дело и значења која нису директно повезана са теоријом еволуције. То, с друге стране, показује да су преводи углавном потпуно неупотребљиви за анализу различитих врста контекста.

Тако је, по Раскиновом (тада доминантном) уверењу, сва лепота божанска и у сваком случају је можемо схватити само као теофанију. Уверен да су истинитост и моралност основне карактеристике уметности, он је Дарвиново учење схватао као редукцију естетских доживљаја на материјалне узроке, тврдећи да, ако је лепота настала одабиром, онда се ту ради пре о корисности него о истини, те се уметност онда своди на робу (Smith 2006).

Упркос Раскину, Дарвинова дела су значајно утицала на обликовање уметности касновикторијанске епохе. Већ на самом почетку, само пар деценија по објављивању *Порекла врста*, Дарвинов нови приступ свету снажно је деловао на енглеску литературу, која је – касније – проглашена класичном и даље утицала на обликовање погледа на свет генерација које су следиле.⁹ Утицај Дарвина није био само директан – на ауторе који су читали његове радове, него много више индиректан: велики број писаца је његове теорије познавао само из друге руке (Levine 1991). Истраживања, нарочито из последњих пар деценија, показују да је Дарвинов начин мишљења оставио снажан утицај на писце реализма, као што су Дикенс и/или Елиот (Beer 2000/1983, Levin 1991), док је Велсов *science fiction* класик *Времплов*,¹⁰ као и остали његови романи, потпуно очигледно базиран на Дарвиновој теорији еволуције заснованој на природној селекцији.¹¹ Жил Верн, најпревођенији француски писац, такође је усвојио Дарвинов поглед на свет, а у неким његовим романима је утицај Дарвинове прозе (не искључиво теорије изнете у *Пореклу врста*) апсолутно препознатљив.¹² Бароуз је свог Тарзана¹³ обликовао у складу са те-

⁹ Да се исти процес, мада наравно знатно мањег обима, догађао и код нас, показује песма Љубе Ненадовића, објављена 1885 године (Nenadović 1885: 109):

Ја сам риба био милион година;
Кад усану море ја почех да лајем,
Па постадох човек ал' грдно се кајем.
Оним истим путем морам опет проћи,
У различне форме опет доћи.

¹⁰ H. G. Wells, *The Time Machine*, 1895.

¹¹ Морлоци и Елои – обликовани миленијумима одвојених и специјализованих живота, претварају се у две наизглед (а можда и заиста) сасвим одвојене врсте људских бића.

¹² Потрага за капетаном Грантом (*Деца капетана Гранта* [Les Enfants du capitaine Grant], 1867-1868.) дуж јужне 37 паралеле прати путовање *Бигла*, и у великој мери се директно ослања на Дарвинов текст из 1839. године. С друге стране, Вернов *Пут у средиште земље* (*Voyage au centre de la Terre*, 1864), се заснива на књизи у којој је Дарвинова теорија еволуције директно примењена на еволуцију човека (Charles Lyell, *Geological Evidences of the Antiquity of Man*, 1863), те тако посредно и на Дарвиновом тексту.

оријом еволуције, јасно указујући да је прилагођавање неопходан услов преживљавања и да само најспособнији (Бароуз то схвата у смислу најјачи, односно најбоље прилагођени) имају шансу за опстанак. Бароузов Тарзан је, даље, директно утицао на обликовање низа супер-хероја током година пре II светског рата, оних истих који током последње деценије доминирају филмским платном: Супермен, *X-man*, Бетмен, Спајдермен и други, њима слични, битан део свог обликовања дугују Тарзану, и самим тим, посредно, и Дарвиновом учењу.

Други правац утицаја тиче се примене еволуционе теорије на различите области, потпуно невезане за биологију: историју, економију, социологију и друге дисциплине које су се бавиле друштвом, па чак и на перцепцију неживог света који нас окружује. Идеја да машине могу да стекну "механичку свест", која је директно произашла из Дарвинове теорије еволуције, први пут је објављена у једном новозеландском листу 1863. године, у чланку *Darwin among the Machines* (Butler 2004: 74-77), и то је поставило основ за све касније екстраполације самосталног развоја машина, како у физичком/материјалном смислу тако и у смислу развијања машинске свести, потпуно независно од човека и његовог деловања. Одјеке тог начина размишљања можемо наћи и у једном од најчитанијих (и у том смислу нај-утицајнијих) SF серијала свих времена, у коме роботи у потпуности самостално граде сопствену свест о човечанству, као значајнијој категорији од човека-појединца и усклађују своје понашање, своје физичко устројство, па и законе на основу којих функционишу у складу са њом.¹⁴

... и популарној култури данас

Тако заправо, захваљујући широком пољу утицаја, свако дете из западне цивилизације, већ до поласка у школу, потпуно несвесно усвоји основне концепте Дарвиновог учења, или бар њихово популарно тумачење. Деца која једва да су чула за Дарвина и теорију еволуције природним одабирањем (или за њу нису чула уопште) са огромним задовољством гледају другачије/измењене људе, који се као Други (у много чему моћнији и способнији) појављују и као хероји и као антихероји у екстраполираној будућности/алтернативној садашњости или прошлости, поистовећују се са њима, навијају за њих и чврсто верују у могућност промене. Изгледа им сасвим природно не само идеја да смо настали и развијали се

¹³Прва књига из огромног серијала о Тарзану била је: *Tarzan of the Apes*, 1912 (Edgar Rice Burroughs). После ње следе 23 оригинална Бароузова романа, низ романа на којима је Бароуз сарађивао и који се сматрају официјелним деловима серије, као и велики број романа других аутора.

¹⁴Isaac Asimov, *Robots and Empire*, 1985.

Дарвин међу нама

као део природе, него истовремено прихватају да се можемо променити, али да то не мења нашу основну људскост. Лоши момци у тим причама (нпр. филм *X-man*¹⁵) измењене Друге доживљавају као чудовишта. Они заправо не прихватају могућност променљивости врста – у крајњој линији њихово убеђење одговара веровању да је Бог створио човека према свом лику. Једна од јунакиња *X-man* филмског серијала каже:

"Мутација је кључ наше еволуције. Она је пут којим смо се развили из једноћелијског организма у врсту која доминира планетом. То је спор процес, који нормално траје хиљадама и хиљадама година. Али, сваких неколико стотина миленијума, еволуција скочи напред."

Према агенту Смиту из филма *The Matrix*¹⁶ (иако главни јунак, агент Смит је заправо компјутерски програм) еволуција је кључ за разумевање света и различити SF приступи описују разноврсне могућности даље људске еволуције:

- у овом, нама познатом свету, наизглед обични људи добијају нове способности – еволуција која је направила нови корак који можемо да пратимо (нпр: Грег Бер, *Дарвинов радио*¹⁷);
- у постапокалиптичним визијама будућности, у којима се људи, под утицајем измењених природних услова (радиоактивност, загађење воде, ваздуха и тла итд.) мењају даље у различите, потпуно раздвојене врсте¹⁸
- у веома далекој будућности, у којој се људска врста проширила читавом Галаксијом/Универзумом, па их живот у новим окружењима обликује на различите начине (нпр. Френк Херберт, *Дина*,¹⁹ Урсула Легвин, *Планета изгнанства*,²⁰ Брајан Олдис, *Хеликонија*²¹ итд.).

Тако је рецепција Дарвинове теорије широм западне цивилизације (па и код нас) била континуирана, сасвим независно од учења природних наука: генерације из педесетих година 20. века одрастале су читајући Баро-

¹⁵ Bryan Singer, 2000.

¹⁶ Larry and Andy Wachowski, 1999.

¹⁷ Greg Bear, *Darwin's Radio*, 1999.

¹⁸ "Човечанство је еволуирало у два разнородна и веома различита животна облика, јаке и слабе, ловце и ловину" каже Тери Брукс у роману *Трчање за демоном* (Terry Brooks, *Running with the Demon*, 1997).

¹⁹ Frank Herbert, *Dune*, 1965, *Dune Messiah*, 1969, *Children of Dune* 1976.

²⁰ Ursula Kroeber Le Guin, *Planet of Exile*, 1966.

²¹ Brian Aldiss, *Helliconia Spring*, 1982, *Helliconia Summer*, 1983, *Helliconia Winter*, 1985.

уза, Велса и Верна²² и гледајући филмске и цртане верзије њихових популарних књига, генерације из седамдесетих и осамдесетих расле су уз Супермена и Бетмена (и, поново, Тарзана – оригиналног или неког од клонова – овога пута углавном у очајним ТВ серијалима, који су упркос ужасном квалитету и приче и продукције, ипак били гледани), док су *X-tan* и остали филмски супер-хероји, обликовани према стриповима из тридесетих, четрдесетих и педесетих година 20. века хероји савремене деце, код нас као и у читавој западној цивилизацији.

Дарвин међу Србима

Дарвинова теорија се, наизглед, у Србији појавила веома брзо: *Постанак фела помоћу природног одабирања*, у преводу Милана Радовановића, појавио се 1878. године.²³ Дарвин касније није превођен, све до 1922, када је први пут објављено *Човеково порекло*²⁴ и *Put jednoga prirodoslovca oko zemlje*,²⁵ да би затим тек 1937. године био објављен и превод његове аутобиографије.²⁶ Први комплетан превод *Постанка врста* појавио се 1948. године,²⁷ у преводу Недељка Дивца и уводним текстом (*Уместо предговора*) Синеше Станковића.

У комунистичком/социјалистичком периоду теорија еволуције је предавана у школи – не сећам се како, осим што на сопственом примеру знам да сам је усвојила као не-проблематичну и, што је битније, не-про-

²² Деца капетана Гранта су један од омиљених романа мог детињства. Била сам потпуно запањена када сам, узевши први пут у руке *Путовање једног природњака око света* (Дарвин 1951) за потребе овог текста, схватила да овај путопис мени делује *познато*. Читаве реченице и описе предела препознала сам као део мог омиљеног штива, које, ето, памтим деценијама и који је, несумњиво, утицао на обликовање мог погледа на свет.

²³ Милан Радовановић је умро маја 1878. године, а књигу је, посмртно, штампао његов отац. Превод није потпуно завршен: ово издање обухвата од VIII до XV поглавља оригинала. Шире о Милану Радовановићу види: Мучалица (2009).

²⁴ Књига је поново објављена 1931/1934 године (први и други део), а затим 1949. и 1977. године.

²⁵ Из периода после II светског рата постоји неколико различитих издања Дарвиновог путописа у српској или хрватској варијанти – 1949, 1953, 1983 године – али је то увек био исти превод у различитим редакцијама; скраћена издања истог превода су објављена 1961, 1964 и 1966.

²⁶ *Мој живот. С успоменама Франсиса Ч. Дарвина*, Српска књижевна задруга 278, Београд

²⁷ *Постанак врста помоћу природног одабирања или одржавање повлађиваних раса у борби за живот*. Исти превод штампан је поново 1985, 2004. и 2009. године.

блематизовану. То се, наравно, уклапало у материјалистички концепт света за који се залагала држава, па тако и у образовање које је она обликовала. Тек знатно касније схватила сам да – у свету у коме није било комунизма – дискусије и спорови између поборника и противника теорије еволуције трају већ век и по.

Данас је учење Дарвинове теорије у школи потпуно неатрактивно и, наизглед, и даље апсолутно непроблематизовано, иако се заправо не може рећи да се теорија уопште објашњава.²⁸ Скривена на самом крају књиге (буквално на последње 3 стране уџбеника за 6. разред основне школе), налази се лекција која се зове *Теорије о органској еволуцији* (Петров 2008: 161-163), чија прва реченица гласи: "О законитостима еволуције живог света постоје различита мишљења", а на крају лекције, у одељку *Преглед градива* се каже: "О законитостима еволуције живог света међу научницима постоје различита мишљења". Затим се говори о Ламарку и Дарвину, док се друга (научна) "различита мишљења" (креационистичка!?) не наводе, нити се наводе било какви аргументи у корист било теорије еволуције (као научне теорије), било креационистичког виђења порекла живих бића, а са њима и човека. Дарвинова биографија, укључујући путовање Биглом и писање *Постанка врста*, описана је у једном пасусу (7 просто-проширених реченица), у одељку "занимљивости" на самом крају лекције (и књиге). У 8. разреду је ситуација, до школске 2010/2011. године, била готово идентична: одељак *Порекло и развој људске врсте* налазио се на самом крају књиге (222-227 страна), при чему је Дарвину био посвећен само уводни коментар, који је гласио:

"И данас се често чује тврдња да је 'човек постао од мајмуна'. Ова тврдња се приписује Чарлсу Дарвину. Да ли сте читали Дарвиново дело *Порекло човека*? Ако нисте, прочитајте.²⁹ Сазнаћете шта је, у ствари, рекао Дарвин" (Стевановић-Пиштељић, Пауновић 2007: 222).

После тога је следило пар реченица о пореклу човека и одељци: *Сличности и разлике човека и човеколиких мајмуна*, *Преци данашњег човека и Људи данас*.³⁰ Дакле, уџбеник ништа није говорио о томе шта Дарвин за-

²⁸ Као пример се наводе уџбеници које је издао Завод за уџбенике, јер је то државни издавач, који би требало да у својим издањима јасно одражава став државе.

²⁹ Ово звучи, у најмању руку цинично, с обзиром на чињеницу да је *Човеково порекло и сполно одабирање* последњи пут у Србији објављено 1977. године (преводац Недељко Дивац, издавач Матица српска, Нови Сад).

³⁰ Коментар у овом одељку: "[н]аука је доказала да су сви људи способни за усвајање тековина културе *кад год постоје основни услови за то* (курзив Љ. Г.)" (Стевановић-Пиштељић, Пауновић 2007: 227), готово да није потребно комента-

иста каже у својим књигама, те би се могло закључити да аутори и једног и другог уџбеника (и креатори школског програма) уопште нису желели да деца ишта сазнају о теорији еволуције.³¹

Наставничка пракса показује да се те лекције, смештене на сам крај школске године, углавном не предају деци, нити ученици имају обавезу (заправо је имају, али се она никако не проверава) да их науче да би прешли у наредни разред, односно завршили школу. Тако и даље најзначајнија (иако већ 150 година стара) парадигма у биологији и једна од најзначајнијих у природним наукама остаје потпуно ван домета елементарног образовања.

То никако није нелогично, с обзиром на чињеницу да је септембра 2004. године, министарка просвете Љиљана Чолић покушала да укине предавања еволуционе теорије у осмом разреду основне школе, са образложењем

"да се Дарвиново учење у школама неће спомињати само до следеће школске године, када ће се паралелно с њим увести и оно по којем је Бог створио човека и цео свет" (Devečerski 2004).

Министарка је поднела оставку после две недеље бурних реакција из земље и иностранства (није смењена, што говори о томе да се тада актуелна влада није јавно оградилa од креационистичких уверења). Међутим, како видимо, њена заоставштина траје, иако се држава ни тада, а ни касније није јавно определила за креационизам, али – по свему судећи – ни против њега.³²

Но, упркос потпуном недостатку Дарвина у нашем савременом основношколском образовању, он је стално, иако посредно, међу нама. Као

рисати. Ипак, потпуно је фантастично да било који аутор уџбеника за основну школу може сматрати да има људи који нису усвојили "тековине културе" (шта би то уопште требало да значи, осим ако није непатворени и нескривени евроцентризам?), јер за то нису постојали "основни услови" (колонизација, или нешто друго?).

³¹ У школској 2010/2011. години, уведен је нови уџбеник биологије за 8. разред, у коме се Дарвин уопште не помиње, али је човекова еволуција премештена са последње, на прву лекцију (у складу са новим методским јединицама, предвиђеним тзв. реформом основног школства). Исте године, у уџбенику историје за 8. разред (Ђурић, Павловић 2010: 14), Дарвинова теорија је поменута у оквиру друге лекције, под насловом *Епоха напретка*, али у потпуно негативној конотацији – као теорија која је "изазвала велике спорове" и наишла на "жестокосуду цркве", без икаквог помена о успостављању потпуно нове парадигме у оквиру природних наука и биологије као посебне дисциплине.

³² О савременом креационизму и његовом односу према природним наукама види шире у: Гавриловић (2007).

што смо видели, цела серија стрипова, романа (нарочито жанровских, пре свега научно-фантастичних и фантазијских) и, што је за обликовање јавне свести данас вероватно најважније, филмова, базира своје приче на различитим елементима Дарвинове теорије или разноврсним облицима пост-/нео-дарвинизма.

Скривена годишњица

Дарвинова годишњица је, у Београду, била обележена крајње скромно – готово би се могло рећи невидљиво. У Српској академији наука и уметности, 12. фебруара 2009. године, била је организована свечаност поводом годишњице Дарвиновог рођења. У малој Галерији науке и технике САНУ, у Јакшићевој улици била је организована љупка, али потпуно конвенционална изложба Музеја науке и технике и Биолошког факултета *Еволуција и Дарвин* (16. мај – 15. јун 2009) Мали изложбени простор, флајер са минимумом података и лоша медијска подршка (иако је изложба била организована у време *Ноћи музеја* и *Светског дана музеја*) резултирала су готово потпуним недостатком публике. Уз изложбу је био организован велики циклус предавања,³³ која такође, и поред низа занимљивих тема и врских предавача, готово да нису била посећена. Изложба је касније гостовала у Кикинди (18. септембар – 2. октобар 2009)³⁴ и Суботици (8. - 15. октобар).³⁵

Универзитетска библиотека Светозар Марковић је поводом годишњице, у сарадњи са Биолошким факултетом, организовала, изложбу *Чарлс Дарвин – 200 година од рођења*, на којој су била изложена Дарвинова дела на енглеском, српском, хрватском, немачком и руском језику из 19, 20. и 21. века, која се налазе у фонду библиотеке (11. март – 14. април 2009), а у малој сали Коларчевог народног универзитета Биолошки факултет је организовао циклус од 4 предавања.³⁶ Изложба је, касније (30. април – 20. мај 2009) гостовала у Крагујевцу.

³³ *Гледати живот Дарвиновим очима: 27* предавања у периоду од 18. маја до 13. јуна.

³⁴ Музеј у Кикинди је имао и своју изложбу *Egzotic zoo III* која је имала неочекивано велику посету (4020 posetilaca).

³⁵ Фондације ФОКУС из Суботице је са партнерима (Градски музеј Суботица, Градска библиотека и Економски факултет Суботица) организовала Дане Чарлса Дарвина. Уз изложбу је организован циклус од 56 предавања на различитим локацијама у граду, а једна од градских књижара је продавала нова издања Дарвинових књига са попустом.

³⁶ 26. фебруар – 19. март 2009. године.

У београдској галерији Прогрес (12. - 17. октобар 2009), организована је – у оквиру међународног програма Британског савета – изложба под називом *Дарвин данас*, која је током 2009. године приказана у више од 25 земаља широм света. Као свака пригодна путујућа изложба била је мала (14 панoa и Дарвиново дрво живота) и, мада атрактивна, није привукла већу пажњу.

На крају, Природњачки музеј је, у сарадњи са Општином Врачар, организовао изложбу (27. новембар – 11. децембар 2009.) и издао DVD "*Забораваљена браћа Радовановић*", који је изашао из штампе 24. новембра 2009. године, тачно 150 година од првог објављивања *Порекла врста* у Енглеској. На DVD-у се налази први превод *Порекла врста* у Србији, средњег брата Милана Радовановића, те тако ова изложба заправо говори о рецепцији Дарвинове теорије и модерних природних наука у Србији 19. века.

Свеукупно, *Година Дарвина* је прошла без било какве помпе и/или значајнијег медијског обележавања – била је невидљива, осим за оне који су за њу знали и без медија и/или установа које се сматрају надлежним за њену прославу и промовисање. На основу ове "прославе" би се могло рећи да Дарвин још увек није стигао код нас, а да то свакако није учинио јавно. Држава, која, иако се и даље сматра секуларном, безочно кокетира са црквом,³⁷ очигледно није била спремна да је учини јавнијом, јер би то (вероватно) значило отварање дискусије око питања која су само пре неколико година грубо ћушнута под тепих.

Стари и нови хоризонти

Дарвинова теорија еволуције је несумњиво на најразличитије начине, понекад сасвим неочекиване, проширила наше хоризонте. Дискусије које се око ње воде чак и сада, 150 година после њеног објављивања, показују да, упркос свему што се у западној цивилизацији догодило током последња три века, и даље

³⁷Несумњива потврда тога је стално појављивање високих државних функционера на верским манифестацијама (нпр. молебан поводом проглашења самосталности Косова 2004. године, коме су присуствовали чланови владе и премијер), повлачење припремљеног предлога Закона о дискриминацији на интервенцију СПЦ (2009. године), чињеница да је поводом смрти патријарха СПЦ била проглашена тродневна *државна* жалост (у потпуности подржана укидањем концерата и свих телевизијских канала са забавним садржајима, 2009. године.) и готово бескрајан низ других примера.

Дарвин међу нама

"(...) не могу сви да прихвате идеје Просветитељства. Јер, ако после велике аргументације и много сакупљених информација оставите сумње и на крају кажете: 'то је вероватно тако, али неке сумње остају', (...) то многе људе оставља незадовољним. Они више воле једноставан наратив који каже да је човек пао, јер је Адам прихватио јабуку. Тако знамо где смо, куда идемо и шта се може очекивати од будућности." (Grayling, Todorov 2010).

Дарвинова теорија, као и било која друга научна теорија, не објашњава све, не даје лака решења, нити обећава сигурну прошлост и будућност. Како каже Лион Ледермен

"све што од једне теорије можемо тражити јесте да предсказује исходе неких мерљивих догађаја. Рекло би се да је то само по себи јасно, али ако макар и за трен заборавимо то правило, појаве се парадокси. Извесни аутори, носиоци такозване популарне (не)културе, веома воле да експлоатишу те парадоксе" (Ledermen 1997),

а Дарвинова теорија је, до данас, најбољи пример таквих експлоатација, које произлазе пре свега из несигурности "где смо, куда идемо и шта се може очекивати од будућности". И поред свих напада, који су данас можда чак и гласнији него у време њеног објављивања (просто због тога што много више људи може јавно да изрази своје мишљење о било-чему, па и о стварима о којима не знају ништа, или су им знања веома површна) Дарвинова теорија је сачувала свој креативни потенцијал. Чак и 150 година касније, она је остала једна од великих теорија која – онима који се не боје промене слике света – омогућује сагледавање најразличитијих могућности, укључујући будућност у којој

"(п)риродно одабирање ускоро неће више бити ни приближно важно колико свесно одабирање. Постаћемо цивилизовани и изменићемо себе у складу са тиме какви желимо да будемо. Током још једног људског поколења изменићемо себе до непрепознатљивости (Bear 2002).

Литература

- Bear**, Greg 2002. *The New Biology. A Brief and Opinionated Overview of What's Happening in the Life Sciences Today*, <http://www.gregbear.com/other/newbiology.cfm>
- Beer**, Gillian 1998. "Writing Darwin's Islands: England and the Insular Condition". In: Timothy Lenoir (ed.), *Inscribing science: scientific texts and the materiality of communication*, 119-139. Chicago: Stanford University Press.
- Beer**, Gillian. 2000/1983. *Darwin's plots: evolutionary narrative in Darwin, George Eliot and nineteenth-century fiction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Benford**, Gregory. 2005. *Modern Culture : Columbus or Erikson?*. Govor održan na: Advanced Space Propulsion Conference, Aosta, Italija, jun 2005. Dostupno na: <http://benford-rose.com/col-or-erik.php>
- Brake**, Mark, Neil Hook. 2007. *Different engines: how science drives fiction and fiction drives science*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Butler**, Samuel. 2004. *The Note Books of Samuel Butler*. Whitefish, MT: Kesinger Publishing.
- Гавриловић**, Љиљана. 2007. "Приче о истини и толеранцији: креатори и креирани", *Гласник Етнографског института САНУ LV* (1): 29-43.
- Grayling**, AC, Tzvetan Todorov. 2010. "How to defend the Enlightenment", *Eurozine*, 02–08.
- Дарвин**, Чарлс. 1937. *Мој живот*, прев. М. Недић. Београд: Српска књижевна задруга.
- Дарвин**, Чарлс. 1951. *Путовање једног природњака око света*, прев. К. Кунц и С. Михолић. Београд: Ново покољење.
- Devečerski**, D. 2004. *Darvin čeka Boga*, Дневник, Нови Сад, 08. 09. 2004, <http://www.dnevnik.co.yu/arhiva/08-09-2004/Strane/drustvo.htm>
- Ђурић**, Зоран, Момчило Павловић. 2010. *Историја за осми разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ellegård**, Alvar. 1990. *Darwin and the general reader: the reception of Darwin's theory of evolution in the British periodical press, 1859-1872*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ledermen**, Lion. 1997. *Božija čestica*. Beograd: Polaris.
- Levine**, George. 1991. *Darwin and the novelists: patterns of science in Victorian fiction*. Chicago: University of Chicago Press.
- Мучалица**, Марина. 2009. *Заборављена браћа Радовановић* (CD). Београд: Природњачки музеј.
- Ненадовић**, Љубомир. 1885. *Књиге*, једанаеста свеска. Београд: Задруга штампарских радника

- Nikitović**, Vladimir. 2007. "Patrick Buchanan, Smrt zapada - kako umiruće populacije i invazije imigranata ugrožavaju našu državu i civilizaciju", *Stanovništvo* 45 (2): 81-110.
- Петров**, Бригита. 2008. *Биологија за 6. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ruskin**, John. 2009/1846. *Of Ideas of Beauty. Modern Painters* Vol. II. Project Gutenberg, EBook #29906, <http://www.gutenberg.org/files/29906/29906-h/29906-h.htm>
- Smith**, Jonathan. 2006. *Charles Darwin and Victorian visual culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Стевановић-Пиштелић**, Смиљка, Катица Пауновић. 2007. *Биологија за 8. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Fleming**, Chris and Jane Goodall. 2002. "Dangerous Darwinism", *Public Understanding of Science* 11: 259-271
- Francis**, Keith. 2007. *Charles Darwin and The Origin of Species*. Westport: Greenwood Publishing Group.
- Hamnett**, Brian. 2006. "Fictitious Histories: The Dilemma of Fact and Imagination in the Nineteenth-Century Historical Novel", *European History Quarterly* 36: 31-60.

Primljeno: 23.08.2010.

Prihvaćeno: 15.10.2010.

Ljiljana Gavrilović

DARWIN AMONG US: THE GIVEN WORLD OF COUNTLESS EXPERIENCES

This text discusses the impact of Darwin's evolution theory on the change of perceiving the world during last 150 years, i. e. since the initial publication *On the Origin of Species*, as well as the reception of this theory in popular cultural production (novels, films, comics). Special attention is paid to ways in which Darwin's theory and its general contribution to science are being treated in the system of primary education in contemporary Serbia – also, festivities commemorating the jubilee of the publication of *On the Origin of Species* in Serbia will be discussed.

Key words: Darwin, evolution theory, reception, primary education, jubilee.